

Reformy gospodarcze rewolucji boliwariańskiej w Wenezueli

Pierwsze reformy Cháveza do 2008 roku

Wenezuela to federacyjne państwo Ameryki Łacińskiej, które obecnie osiąga wyniki gospodarcze gorsze niż kraje, na których terenie toczą się konflikty zbrojne¹. Już po upadku Związku Radzieckiego, pod koniec XX w. rozpoczęła się tam rewolucja socjalistyczna, która prawdopodobnie teraz znajduje się w fazie zmierzchu. Jak wyglądały pierwsze reformy populistycznego rządu, jakie skutki przyniosły dla biedniejszych warstw społeczeństwa wenezuelskiego i dlaczego w pewnym okresie obserwowano gwałtowny wzrost tempa przyrostu PKB?

1. Dojście Cháveza do władzy

Hugo Rafael Chávez Frias objął urząd prezydenta niecałe dwadzieścia lat temu, 2 lutego 1999 r. Wydarzenie to przyjmuje się za praktyczny koniec *systemu politycznego z Punto Fijo*², który ukształtował się w 1958 r. na mocy porozumienia zawartego między przedstawicielami trzech głównych partii: AD (Akcji Demokratycznej), COPEI (Niezależnego Komitetu Politycznej Organizacji Wyborczej) oraz URD (Unii Radykalno-Demokratycznej), zakładającego przede wszystkim obronę konstytucji, respektowania wyników wyborów przez partie oraz tworzenie rządów jedności narodowej. Hugo Chávez doszedł do władzy poprzez legalne wybory, kontestując dotychczasowy ład społeczno-ekonomiczny. Wenezuela od lat 80. znajdowała się w poważnym kryzysie gospodarczym spowodowanym spadkiem cen ropy naftowej. Kłopotom zaradzić miał pakiet neoliberalnych reform gospodarczych inspirowanych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy³. Rząd Carlosa Andrésa Péreza (AD) podjął działania mające na celu zmniejszenie wydatków socjalnych i przeprowadzenie szerokiej prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych. Sytuacja ekonomiczna kraju i sprzeciw najbiedniejszych warstw społeczeństwa wobec wprowadzanych reform doprowadziły w 1989 r. do największych w historii Wenezueli zamieszek, znanych jako *Caracazo*. Trzy lata później, w nocy 4 lutego 1992 r. przeprowadzono nieudany zamach stanu, w którym kluczową rolę odegrał Hugo Chávez. Trafił za to do więzienia, ale już w 1996 r. został z niego zwolniony za sprawą prezydenta Rafaela Caldera, który w kampanii wyborczej

¹ <http://forsal.pl/artykuly/1010015.rekordowy-spadek-wartosci-pkb-wenezueli.html>

² Nazwa tego systemu politycznego wywodzi się od miejsca spotkań przedstawicieli najważniejszych ówczesnie sił politycznych – rezydencji Rafaela Caldera, która nazywana była *Punto Fijo*.

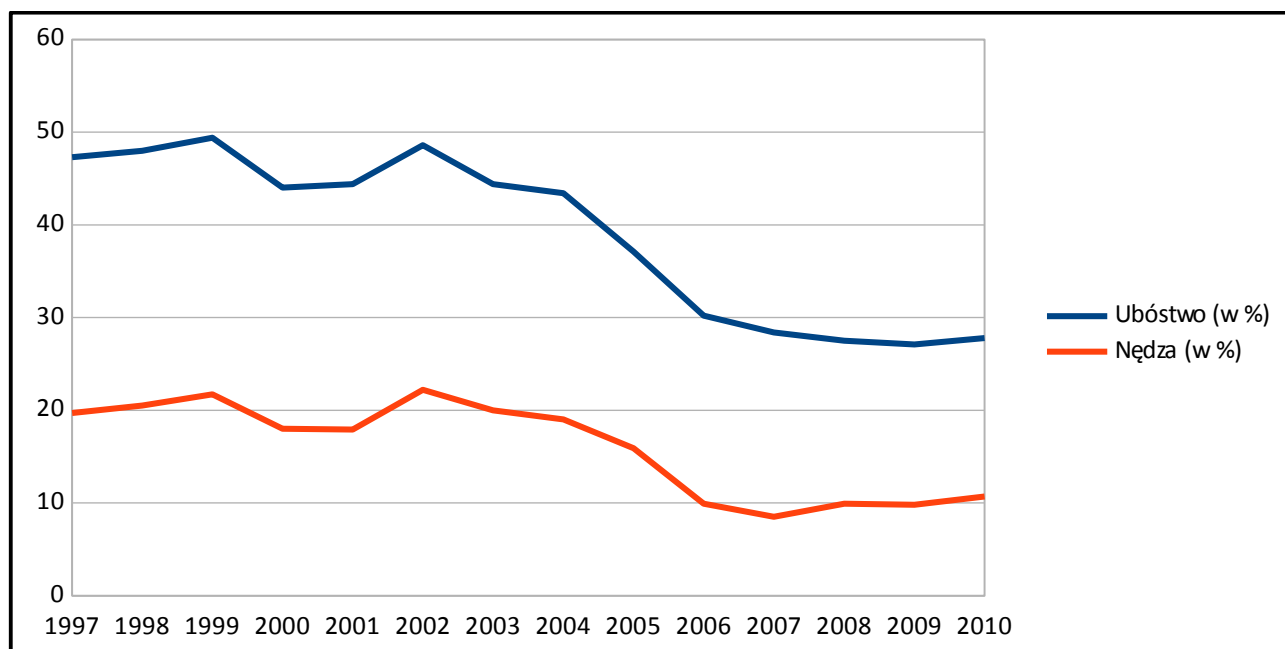
³ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wenezuela-Historia;4575664.html>

w 1994 r. obiecał wypuszczenie członków grupy MBR-200 zaangażowanej w zamach stanu sprzed czterech lat. Chávez w 1997 r. założył lewicową partię polityczną MVR (Ruch Piątej Republiki). Rok później wygrał wybory prezydenckie, zdobywając 56,20% głosów⁴.

Kandydat MVR na prezydenta został poparty przez koalicję partii lewicowych Polo Patriótico. Składane przez Cháveza obietnice rewolucyjnych przemian zyskały szerokie wsparcie klasy robotniczej i biedniejszej części społeczeństwa. Dane CEPAL (Komisji Gospodarczej Narodów Zjednoczonych ds. Ameryki Łacińskiej i Karaibów) podają, że w 1997 r. 47,3% mieszkańców Wenezueli żyło co najmniej w ubóstwie, a 19,7% w skrajnej nędzy (wyk. 1.). Wiele wskaźników ekonomicznych wskazywało na znaczące zubożenie dużego odsetku społeczeństwa, który zamieszkiwał głównie dzielnice biedy nazywane *ranchos*.

Taka sytuacja społeczno-gospodarcza spowodowała popyt na socjalistyczne, rewolucyjne hasła Hugo Cháveza. Zapowiadał on budowę nowego, sprawiedliwego państwa. Rewolucja boliwariańska miała poskutkować przemianami gospodarki rynkowej w demokratycznie planowaną gospodarkę wartości; państwa klasowego w państwo, w którym sprawami publicznymi zarządza większość obywateli; demokracji reprezentacyjnej w demokrację partycypacyjną. Plan ten miał powieść się m.in. dzięki: samowystarczalności ekonomicznej, respektowaniu zasad etyki w służbie narodowi i redystrybucji dochodów uzyskiwanych z ropy naftowej⁵.

Wykres 1. Stopa ubóstwa i nędzy w Wenezueli (1997-2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CEPAL – Comisión Económica para América Latina y el Caribe [<http://estadisticas.cepal.org/>]

⁴ Barry Cannon; *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution Populism and democracy in a globalised age*; 2009; s. 36-37.

⁵ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 22.

2. Reformy ustrojowo-gospodarcze pierwszych lat rewolucji boliwariańskiej

Hugo Chávez szybko przystąpił do wdrażania w życie swoich zamiarów. Już 27 lutego 1999 r. ogłoszono pierwsze duże działania w ramach rewolucji boliwariańskiej. *Plan Bolívar 2000* to projekt rządowy, w którego realizację zaangażowano siły zbrojne. Plan ten podzielony był na trzy części:

- Pro-País – wojsko włączono w dostarczanie usług społecznych ludności, np.: program masowych szczepień, dystrybucja żywności i działalność edukacyjna,
- Pro-Patria – wsparcie armii w poszukiwaniu rozwiązań problemów lokalnych,
- Pro-Nación – skierowanie kraju na drogę autarkiczności gospodarczej i endogenicznego rozwoju.

Plan kosztował 113 mln dolarów amerykańskich, a udział w nim wzięło ok. 40 tys. oficerów armii. Wojsko było także wielokrotnie wykorzystywane przy rozbudowie infrastrukturalnej kraju, np.: podczas budowy mostów na rzece Orinoko, metra w Valencii, Teques i Maracaibo⁶.

Drugą poważną reformą prezydenta było uchwalenie nowej konstytucji. Miało to na celu całkowity demontaż poprzedniego systemu i zbudowanie nowego państwa w myśl idei boliwariańskich. W kwietniu 1999 r. zorganizowano referendum – pierwsze w historii tego kraju, w którym obywatele mieli zdecydować o powołaniu konstytuanty. 88% wyborców opowiedziało się za potrzebą utworzenia nowej ustawy zasadniczej, więc w lipcu przeprowadzono wybory do Zgromadzenia Konstytucyjnego (Polo Patriótico zdobyło 95% miejsc). 15 grudnia 72% głosujących w referendum przyjęło jedną z najdłuższych konstytucji na świecie. Dokument ten zawierał m.in. następujące postanowienia: ogłoszenie V Republiki i zmianę nazwy państwa na „Boliwariańska Republika Wenezueli”; nadanie prezydentowi większych uprawnień; powołanie Moralnej Rady Republikańskiej; gwarancje praw ludności rdzennej i kobiet⁷.

Zgodnie z zasadami nowej konstytucji w 2000 r. odbyły się wybory prezydenckie, które z wynikiem 59,76% głosów poparcia ponownie wygrał Hugo Chávez. Administracja prezydencka przystąpiła do dalszej realizacji założeń rewolucji. Został ogłoszony *Plan rozwoju gospodarczego i społecznego na lata 2001-2007*, który opierał się na zapowiedziach wyborczych z 1998 r. Kładł on duży nacisk na budowę narodowego, socjalistycznego modelu produkcji, głównie poprzez promocję kooperatyw, czyli spółdzielczych przedsiębiorstw o wolnym i demokratycznym charakterze udziału, zrzeszających „ludzi, a nie kapitał”. W 2001 r. odnotowano istnienie tysiąca takich kooperatyw, liczących 20 tys. członków, jednak pod wpływem silnej promocji ze strony rządu w 2006 r. istniało już takich przedsiębiorstw ok. 108 tys., które zrzeszały ponad 1,5 mln ludzi⁸. Często łączono

⁶ A. Fijałkowska, M. Gawrycki, *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 64-65.

⁷ <https://venezuelanalysis.com/analysis/70>

⁸ A. Fijałkowska, M. Gawrycki, *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 71-77.

poszczególne kooperatywy w Ośrodki Rozwoju Endogenicznego. Sztandarowym przykładem jest *ORE Fabrico Ojeda*, który wzorcowo realizuje założenia dywersyfikacji gospodarki i rozwoju endogenicznego⁹.

W 2001 r. przystąpiono także do reformowania ważnych obszarów gospodarki – rolnictwa i przemysłu naftowego. W ustawie stwierdzono, że ziemia powinna służyć całemu narodowi; umożliwiono konfiskatę i redystrybucję terenów leżących odłogiem. Sytuacja w rolnictwie wymagała pilnych zmian, ponieważ 5% społeczeństwa posiadało 80% areалу, a 70% żywności pochodziło z importu¹⁰. Taki stan rzeczy wynikał z uzależnienia wenezuelskiej gospodarki od ropy naftowej, dlatego wprowadzono także ustawę o surowcach energetycznych, która przywracała Wenezueli suwerenność nad wszystkimi zasobami kraju.

3. Znaczenie ropy naftowej w gospodarce i polityce Wenezueli

W latach 70. za sprawą wysokich cen ropy naftowej wywołanej *szokiem naftowym* z powodu wojny *Jom Kippur*, Wenezuela przechodziła przez okres „sadyjski”. W 1976 r. przeprowadzono nacjonalizację przemysłu naftowego, zakładając *Petroleos de Venezuela S. A. (PDVSA)*. Gospodarka Wenezueli jest monokulturowa – obrót ropą naftową przynosi 80% zysków z eksportu i stanowi 30% PKB, dlatego kraj ten tak dotkliwie odczuł spadek cen baryłki ropy naftowej w latach 80. (wyk. 2.). Ciężka sytuacja ekonomiczna skłoniła rząd do podjęcia w ramach neoliberalnych reform polityki *apertury*, czyli otwarcia się na wydobywanie zasobów przez transnarodowe koncerny. Tę politykę odwróciła ww. ustawa o zasobach naturalnych z 2001 r. i w rezultacie doprowadziła do ponownej nacjonalizacji tego sektora gospodarki. Dodatkowo rząd wprowadził koncepcję *rozsiewania ropy*, polegającą na inwestowaniu zysków ze sprzedaży ropy naftowej w innych obszarach gospodarki¹¹.

⁹ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 81-84.

¹⁰ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 96-97.

¹¹ K. Krzywicka; *Ameryka Łacińska u progu XXI wieku*; 2009; s. 201-203.

Wykres 2. Cena baryłki ropy naftowej na świecie

Źródło: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>

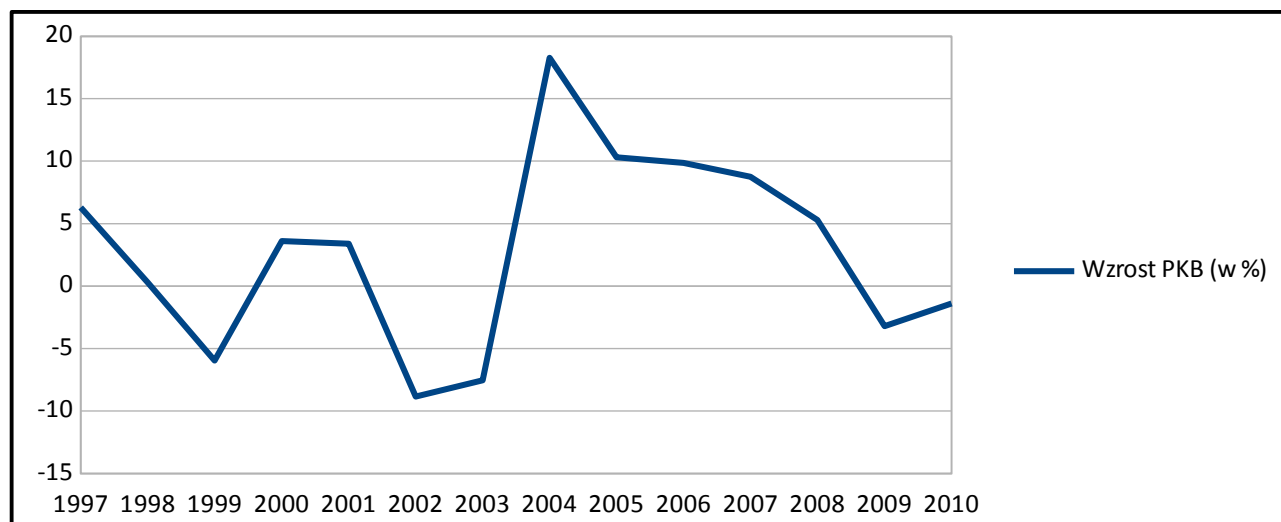
Wpływ przemysłu naftowego na ład społeczno-ekonomiczny Wenezueli jest nie do przecenienia. Przykładem tego jest zamach stanu z 2002 r. i dalsze perturbacje gospodarki. Bezpośrednią przyczyną próby przejęcia władzy przez wojsko i opozycję była sytuacja w PDVSA. Przeciwnicy prezydenta przystąpili do działania ze względu na usunięcie z tego przedsiębiorstwa szeregu pracowników zarządzających. Pomimo otoczenia przez wojsko Miraflores¹² i pozbawienia Cháveza władzy na 48 godzin, zamach stanu wskutek masowych wystąpień zwolenników rządu upadł. Jednakże w grudniu tego samego roku doszło do strajku generalnego w PDVSA, który został zakończony dopiero po 62 dniach. Przez okres dwóch miesięcy Wenezuela była pozbawiona dochodów ze sprzedaży ropy naftowej i zmagła się z problemem rosnącego bezrobocia (wyk. 5), które w marcu 2003 r. osiągnęło 20,35%. Konsekwencją tego strajku było zwolnienie 18 tysięcy pracowników znacjonalizowanego zakładu.

Wzrost cen ropy naftowej i zakończenie strajku w sektorze energetycznym spowodowały gwałtowny wzrost PKB (wyk. 3.) – o 18% w 2004 r, 10% w 2005 r. i 2006 r.¹³.

¹² Miraflores – siedziba prezydenta Wenezueli.

¹³ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 70.

Wykres 3. Tempo wzrostu PKB w Wenezueli (1997-2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy; źródło [URL - <http://data.worldbank.org/>]

4. Misje boliwariańskie

Opozycja, wykorzystując trwające od zamachu stanu zamieszanie i problemy gospodarcze wezwwała do przeprowadzenia referendum w sprawie odwołania prezydenta. W głosowaniu, które odbyło się w 2004 r. wzięło udział 70% uprawnionych do głosowania, z czego 59% opowiedziało się za pozostawieniem Hugo Cháveza na stanowisku głowy państwa do końca kadencji¹⁴. Ocenia się, że do korzystnego dla prezydenta wyniku referendum, mogło przyczynić się rozpoczęcie realizacji *misji boliwariańskich* w 2003 r.

Misje boliwariańskie to projekty rządowe, które skupiają się na poprawie warunków bytowych obywateli Wenezueli. Wyróżnia się ich trzy podstawowe cele: aktywizację marginalizowanych dotychczas 80% członków społeczeństwa; zagwarantowanie poparcia narodu prezydentowi i budowę socjalistycznej populacji opartej na wartościach boliwariańskich. Finansowanie misji miało charakter priorytetowy – środki pochodziły zarówno z budżetu państwa, jak i funduszy PDVSA. W 2008 r. mówiono o funkcjonowaniu ok. 30 misji, oto najważniejsze z nich¹⁵:

- **Misión Robinson** – misja edukacyjna podzielona na trzy etapy: pierwszy, polegający na likwidacji analfabetyzmu; drugi ma zagwarantować dalszą naukę z wykorzystaniem środków audiowizualnych i trzeci ma za zadanie wyeliminowanie analfabetyzmu funkcjonalnego¹⁶. Pierwszy etap misji został zakończony sukcesem już w grudniu 2005 r., kiedy UNESCO ogłosiło, że w Wenezueli nie występuje już problem analfabetyzmu¹⁷ – przed

¹⁴ <http://www.refworld.org/docid/45f1480937.html>

¹⁵ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 85-86

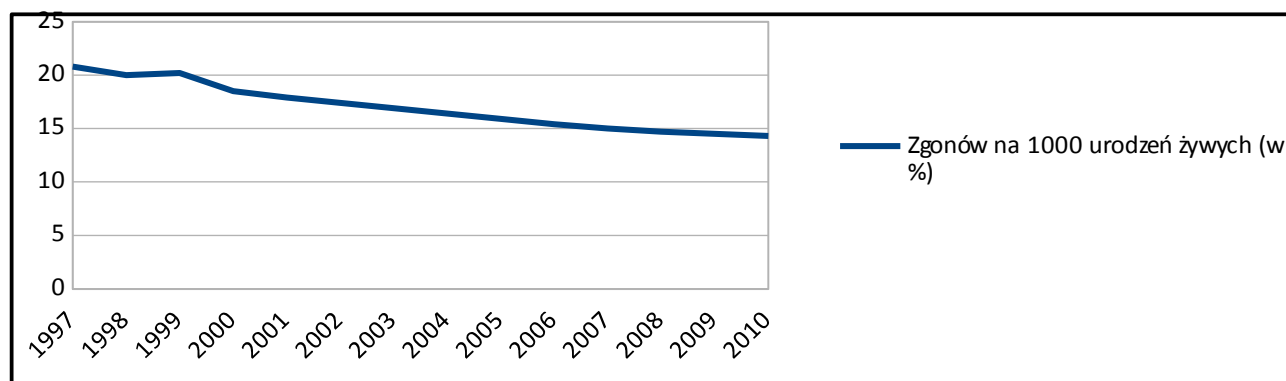
¹⁶ Analfabetyzm funkcjonalny – występuje, kiedy osoba potrafiąca czytać i pisać nie wykorzystuje swoich umiejętności, ponieważ ma problemy ze zrozumieniem tekstu lub jego redagowaniem.

¹⁷ <http://www.avn.info.ve/contenido/unesco-praises-venezuela039s-successful-educational-policy>

rozpoczęciem programu ponad milion osób było analfabetami.

- **Misión Barrio Adentro** – misja zdrowotna, która na kolejnych czterech etapach miała zapewniać obywatelom dostęp do opieki zdrowotnej. W ramach misji utworzono Narodowy System Zdrowotny; zatrudniono lekarzy z Kuby oraz rozbudowano sieć publicznych placówek medycznych.
- **Misión Madres del Barrio** – za główny cel przyjmuje pomoc kobietom ciężarnym poprzez dostarczenie kompleksowej opieki zdrowotnej, poprawy dostępu do edukacji i warunków mieszkaniowych. Skupia się także na aktywizacji kobiet z dziećmi w ramach *Komitetów Matek*. Razem z misją Barrio Adentro miała przyczynić się m.in.: do zmniejszenia umieralności noworodków z 16,9% na 1000 urodzeń (wyk. 4.) oraz umieralności matek z 96 na 100 000 w 2000 r. (w 2007 r. wskaźnik ten wynosił 57 na 100 000)¹⁸.

Wykres 4. Śmiertelność niemowląt w Wenezueli (1997-2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CEPAL – Comisión Económica para América Latina y el Caribe; [<http://estadisticas.cepal.org/>]

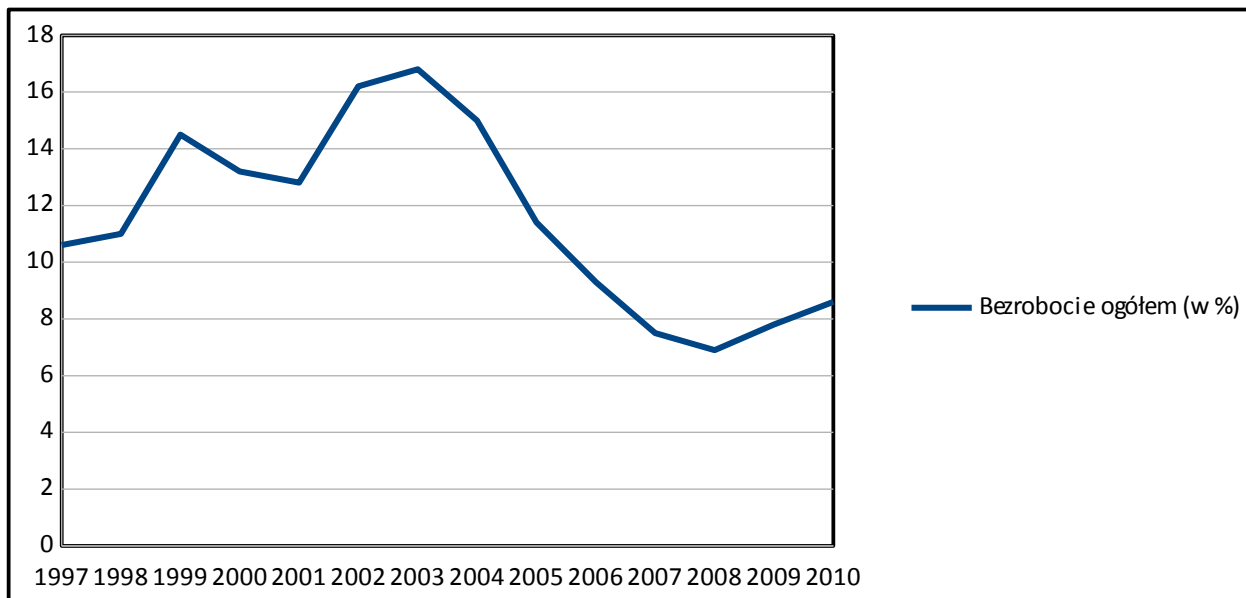
- **Misión Hábitat** – zakłada pomoc rządu przy budowie domów dla dotychczasowych mieszkańców ranchos. Obywatele mają sami organizować się w komitety społeczne, aby uzyskać od państwa pomoc materialną i inżynieryjno-techniczną. Na placu budowy pracują przyszli mieszkańcy budynków. Misja ta wymusza aktywizację społeczną i służy poprawie warunków bytowych.
- **Misión Alimentación** – misja powiązana z sektorem rolniczym. W ramach programu tworzy się sieć marketów *Mercal*, w których sprzedawana jest subsydiowana przez rząd żywność. W 2009 r. istniało 16 626 takich sklepów¹⁹. Program ten prowadzi do likwidacji ubóstwa poprzez zapewnienie obywatelom taniego wyżywienia, jednak podawany jest krytyce ze względu na niską jakość oferowanych produktów. Co ciekawe, na opakowaniach sprzedawanych tam towarów znajdują się fragmenty konstytucji.
- **Misión Vuelvan Caracas** – program pomocy obywatelom na rynku pracy – zajmuje się

¹⁸ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 104.

¹⁹ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 98

przekwalifikowywaniem robotników i prowadzeniem kursów zawodowych. Oprócz walki z bezrobociem misja w swoje cele wpisuje także dążenie do dywersyfikacji gospodarki. Od 2003 r. obserwowany jest sukcesywny spadek bezrobocia (wyk. 5.).

Wykres 5. Stopa bezrobocia w Wenezueli (1998-2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Bank; źródło [URL - <http://data.worldbank.org/>]

- **Misión Revolución Energética** – mająca na celu restrukturyzację sektora energetycznego poprzez: zastąpienie przestarzałej infrastruktury energetycznej; rozwijanie świadomości społeczeństwa z zakresu korzystania z prądu; lepsze wykorzystanie złóż gazu ziemnego i promocję odnawialnych źródeł energii. Na realizację misji przeznaczono niemal 2 mld USD, z których sfinansowano m.in.: zakup ok. 80 mln żarówek energooszczędnych²⁰.

5. Wnioski i podsumowanie

Wraz z dojściem Hugo Cháveza do władzy w Wenezueli zapoczątkowano szereg zmian, które wywarły ogromny wpływ na ład społeczno-gospodarczy. Dotychczas przedstawiłem tylko przegląd najważniejszych podjętych reform. W mojej ocenie z przeprowadzonej analizy wysuwają się następujące wnioski:

- W latach 1998-2008 nastąpiło realne polepszenie jakości życia najuboższych warstw społeczeństwa. Przez dekadę odsetek osób żyjących w ubóstwie zmniejszył się z 47,3% do ok. 27% (wyk. 1). Podejmowane misje boliwariańskie i zaangażowanie wojska w rozbudowę infrastruktury znacząco polepszyły dostęp ludności do opieki zdrowotnej i edukacji. Wenezuela została ogłoszona krajem wolnym od analfabetyzmu. Najbiedniejszym

²⁰ A. Fijałkowska, M. Gawrycki; *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*; 2010; s. 101-102

zapewniono także dostęp do subsydiowanej przez rząd żywności w sklepach Mercal. Jak wynika z fragmentarycznych danych Banku Światowego, po 2005 r. odnotowano polepszenie się współczynnika Giniego, który jest wskaźnikiem nierówności społecznej²¹.

- Podczas pierwszych lat rządów Cháveza nie udało się w znaczącym stopniu dokonać dywersyfikacji gospodarki i przekierować jej na tory endogenicznego rozwoju. Szybkie tempo przyrostu PKB wiązało się z zakończeniem strajku w PDVSA i wzrostem cen ropy naftowej. Nacjonalizacja sektora energetycznego jeszcze bardziej uzależniła państwo od sytuacji na rynku ropy. Zyski ze sprzedaży były przeznaczane na budowę *petrodomów* w ramach Misióń Hábitat, ale także na typowe „socjalistyczne rozdawnictwo”, jak w przypadku zakupu przez rząd 80 mln żarówek energooszczędnych. Świadczy to o ogromnej roli ropy naftowej w gospodarce Wenezueli. Dokonanie pełnej oceny reform nie jest możliwe bez przeanalizowania sytuacji po 2008 r.
- W Wenezueli podejmowano skuteczne działania, mające na celu aktywizację społeczną osób wykluczonych. Hugo Chávez doprowadził do pierwszego w historii referendum, a rewolucja boliwariańska, której przyświecało hasło demokracji partycypacyjnej poskutkowało tworzeniem rad komunalnych, komitetów matek i komitetów społecznych zakładanych, w celu uzyskania wsparcia od rządu.

Podsumowując kluczowe, początkowe reformy w Wenezueli trzeba potwierdzić, że uboższe warstwy społeczeństwa mogły realnie odczuć pozytywne zmiany, jednocześnie zastrzegając, że nie udało się przetransformować gospodarki tak, by posiadała silne, niezależne od rynku ropy podstawy. Rządowi Cháveza zarzucano rezygnację z realizacji wielkich przedsięwzięć gospodarczych i podawano w wątpliwość jakość wprowadzanych misji, wskazując na słabą kontrolę i wykorzystywanie ich w celach ideologicznych. Warto dodać, że w 2005 r. Wenezuela uplasowała się na 73. pozycji w rankingu HDI jako państwo średnio rozwinięte, zwiększając swój indeks z 0,770 w 1998 r. do 0,792²². Pełnej oceny skutków rewolucji socjalistycznej należy jednak dokonywać, biorąc pod uwagę dane gospodarcze po kryzysie z 2008 r. i spadku cen ropy naftowej oraz wyniki innych państw regionu.

²¹ <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=VE&view=chart>

²² Barry Cannon; *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution Populism and democracy in a globalised age*; 2009; s.98.

Bibliografia:

1. Cannon B., *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution Populism and democracy in a globalised age*, Manchester, Manchester University Press, 2009, ISBN 0719077729.
2. Fijałkowska A., Gawrycki M., *Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian*, Warszawa, SCHOLAR, 2010, ISBN 978-83-7383-441-5.
3. Krzywicka K., *Ameryka Łacińska u progu XXI wieku*, Lublin, UMCS, 2009, ISBN 978-83-227-2895-6.
4. <https://venezuelanalysis.com/analysis/70>
5. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wenezuela-Historia;4575664.html>
6. <http://forsal.pl/artykuly/1010015.rekordowy-spadek-wartosci-pkb-wenezueli.html>
7. <http://www.refworld.org/docid/45f1480937.html>
8. <http://www.avn.info.ve/contenido/unesco-praises-venezuela039s-successful-educational-policy>